

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บุคคลเมื่อจิตเกิดความสงสัย ไม่ว่าจะในทางธรรม หรือทางโลก ดังเช่น ทางโลกเมื่อบุคคลได้ทำงาน หรือธุรกิจเมื่อทำไปแล้วเกิดความสงสัยไม่แน่ใจในสิ่งที่ตนกำลังทำ หรือในสิ่งที่ตนจะลงทุนต่อไป จิตใจเกิดความไม่กล้าที่จะเสี่ยง เมื่อไม่กล้าก็ไม่สามารถที่จะทำธุรกิจนั้นประสบความสำเร็จได้ เพราะความสงสัยนี้เอง ถ้าสงสัยแล้วไม่หาทางที่จะกำจัดให้หายสงสัยกลับหยุดนิ่งไม่ทำอะไรเลย เมื่อเป็นเช่นนี้พลาดโอกาสที่ควรจะได้รับ ทำให้ไม่ประสบความสำเร็จ

ส่วนในทางธรรม นักปฏิบัติกรรมฐานที่ทำความเพียรอยู่ เมื่อเกิดความลังเลสงสัยขึ้น จึงทำให้การปฏิบัติไม่ก้าวหน้า อาจทำให้ท้อถอย เลิกการปฏิบัติลงกลางคันได้จึงเป็นเหตุให้ไม่ได้บรรลุธรรมเพราะวิจิกิจฉานี้

ความสงสัยลังเลใจ หมายความว่าตัดสินใจไม่ได้เป็นชื่อของวิจิกิจฉาในปรมัตถธรรม^๔ คือจิต เจตสิก รูป นิพพาน วิจิกิจฉาเป็นได้ทั้ง จิต และเจตสิกไม่เป็น โลกะไม่เป็นโทสะ แต่เป็นโมหะ หมายความว่า ถ้าเป็นจิต เรียกว่า วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต แปลว่าจิตที่ประกอบด้วยความสงสัย ถ้าเป็นเจตสิก คือความที่ปรุงแต่งจิตให้เกิดความสงสัยลังเลใจเรียกว่า วิจิกิจฉาเจตสิก อยู่ในประเภทอกุศลเจตสิก

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงหลักธรรมที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาไว้ในโอวาทปาติโมกข์ ๓ ข้อคือ ๑ ทรงห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ๒ ทรงแนะนำให้ทำความดี ๓ และทรงแนะนำให้ชำระจิตให้หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองมีโลภ โกรธ หลงเป็นต้น^๕ ซึ่งถ้าทำครบทั้ง ๓ ข้อนี้ก็ได้อธิบายว่าประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างครบถ้วน และเป็นผู้เสวยวิมุตติสุขคือพระนิพพานเช่นเดียวกับพระพุทธองค์ ในบรรดาคำสอนที่อยู่ในโอวาทปาติโมกข์นั้น ข้อที่ ๑ และ ข้อที่ ๒ นั้นทำไม่ยากทั้งเป็นหลักคำสอนที่มีอยู่แทบทุกศาสนาจึงไม่น่าอัศจรรย์ ส่วนข้อที่ ๓ คือ การชำระจิตให้หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองมีโลภ โกรธ หลงเป็นต้นนั้น

^๔ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

สำคัญที่สุดเพราะมีอยู่แต่ในพุทธศาสนาเท่านั้น ทั้งยังเป็นเป้าหมายสูงสุดและทำได้ยากที่สุด ในบรรดากิเลสเครื่องเศร้าหมองนั้น มีกิเลสอยู่อย่างหนึ่งที่เป็นเหมือนทางสองแพร่ง ซึ่งทำให้ผู้ปฏิบัติไม่อาจตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งได้แน่นอน จึงเป็นเหตุให้จับจดทำอะไรไม่จริงจัง ซึ่งกิเลสตัวนี้ก็คือ วิจิกิฉณาวรรณ

วิจิณฺณนิรณฺณเป็นคจกิลสตันแรกที่ผู้ปฏิบัติทุกท่านจะต้องได้พบเจอและจะต้องผ่าน
ไปให้ได้ ซึ่งถ้าผ่านคจกิลสตันแรกไปไม่ได้ก็อย่าหวังความก้าวหน้าในธรรมชั้นสูงต่อไปเลย
ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาท่านเปรียบวิจิณฺณนิรณฺณเป็นเหมือนทางสองแพร่ง ซึ่งทำให้ลังเลสงสัย
ไม่สามารถตัดสินใจเลือกทางใดทางหนึ่งได้ จึงนั่งจับเจ้าอยู่กับที่ อันเป็นเหตุให้การประพฤติปฏิบัติ
ไม่ก้าวหน้าบางที่เปรียบวิจิณฺณนิรณฺณเหมือนตะปูที่คอยตรึงจิตให้อยู่กับที่ไม่ให้ไปไหน ให้จมอยู่แต่
ในห้วงแห่งความทุกข์ คือเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งยังคอยสะกิดใจให้
เจ็บปวดเร้าร้อนอยู่เสมอคือชวนให้สงสัยอยู่ตลอดเวลาตราบใดที่ยังไม่สามารถถอนมันออกไปได้
บางแห่งก็กล่าวว่าจิตที่ถูกวิจิณฺณนิรณฺณครอบงำแล้วนั้นเปรียบเหมือนน้ำที่มีจอกแค้นบังอยู่เบื้อง
บนไม่อาจจะรับแสงอาทิตย์ได้ แม้บางครั้งจะแหวกจอกแค้นที่บังนั้นออกไปได้บ้าง แต่จอกแค้น
นั้นก็จะกลับมาบังอีกในเวลาอันรวดเร็ว วิจิณฺณก็เหมือนกัน บางครั้งเราศึกษาพระสัทธรรมก็
ทำให้หายสงสัยไปได้บ้าง แต่ในเวลาไม่นานก็จะกลับมาสงสัยในเรื่องดังกล่าวได้อีก ซึ่งลักษณะ
ดังกล่าวนี้เป็นลักษณะของวิจิณฺณนิรณฺณ

วิจิณฺณนั้น ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ปรากฏข้อความว่าเป็นทั้งอนุสัย และเป็นทั้ง
นิรณฺณ กล่าวคือ วิจิณฺณนั้นโดยปกติถ้าไม่มีอารมณ์อะไรมากวนให้กำเริบขึ้น ก็ดูเหมือนกับว่าไม่มี
อยู่ แต่เมื่อมีอารมณ์มากวนให้ฟุ้งขึ้นจึงจะรู้ว่าเรายังมีวิจิณฺณอยู่ลักษณะเช่นนี้มีคำอธิบายว่า
วิจิณฺณที่เป็นอนุสัยกิลส คือจะคอยนอนก้นตกระกอนอยู่ในจิตตราบใดที่ยังไม่มีอารมณ์มา
กระทบ ส่วนวิจิณฺณที่เป็นนิรณฺณนั้นเป็นลักษณะอาการของวิจิณฺณที่แสดงออกมาทางจิตในคราว
ที่กำเริบขึ้น จึงทำให้เกิดความลังเลสงสัยในสภาวะต่าง ๆ ดังที่ปรากฏข้อความว่าเหตุนี้วิจิณฺณไม่
ว่าจะเป็นนิรณฺณหรืออนุสัยจึงควรละเสียอย่าให้เกิดมีขึ้นในสันดาน

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงแสดงไว้เป็นอันมากถึง
๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นร์ ก็เพื่อที่จะให้เหมาะกับอุปนิสัยของบุคคลนั้น ๆ หรือสถานการณ์นั้น ๆ ซึ่ง
หลักธรรมต่าง ๆ นั้นก็มีหน้าที่กำจัดกิเลสได้ต่างกัน ตามแต่ศักยภาพของธรรมนั้น ๆ เอง เช่น การ
ให้ทานเป็นคู่ปรับกับความโลภ อสุภกรรมฐานเป็นคู่ปรับกับกามราคะ เมตตาเป็นคู่ปรับกับความ
โกรธเป็นต้น เหตุนี้ ก็น่าจะมีหลักธรรมที่เป็นคู่ปรับกับวิจิณฺณ คือ เป็นหลักธรรมที่ละวิจิณฺณได้
ไม่ว่าจะเป็นนิรณฺณ หรืออนุสัยตามที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา

อนึ่ง การที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามหลักธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้
นั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการน้อมนำเอาหลักธรรมเหล่านั้นมาประพฤติปฏิบัติ จึงจะได้ครบ
ทั้ง ๓ ส่วน คือ (๑) ปริยัติ คือ ภาควิชา (๒) ปฏิบัติ คือภาคปฏิบัติ และ (๓) ปฏิเวธ คือภาคที่

เป็นผลของการปฏิบัติ^๒ เหตุนี้วิจิตรงานที่เป็นส่วนของนิรณันเป็นกิเลสเครื่องลุ่มจมจิต และวิจิตรงานที่เป็นอนุสัย ก็ต้องมีวิธีการปฏิบัติเพื่อจะให้ละวิจิตรงานเหล่านั้นได้เหมือนกัน

ดังนั้นผู้วิจัยตระหนักและเห็นความสำคัญของการวิจัยว่า หลักธรรมของวิจิตรงานนิรณันเมื่อเกิดขึ้นจะส่งผลเชิงลบแก่จิต เพราะสภาพจิตขาดความพอใจ ขาดความเชื่อมั่นในสิ่งที่ตนทำอยู่ และขาดความมั่นใจ ในสิ่งที่ตนศรัทธา เป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติธรรมไม่สามารถบรรลุ ซึ่งคุณความดีได้ ดังนั้น การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จึงมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้ (๑) วิจิตรงานนิรณันตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร? (๒) หลักธรรมเพื่อละวิจิตรงานนิรณันมีลักษณะเป็นอย่างไร? และ (๓) ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมีวิธีการปฏิบัติเพื่อละวิจิตรงานนิรณัน อย่างเป็นอย่างไร? ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาหลักธรรมของการละวิจิตรงานนิรณัน ที่มีผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เพื่อจะได้เป็นอุบายนำไปเป็นหลักการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง และเพิ่มศักยภาพของจิต ให้เกิดการบำเพ็ญเพียร อันถึงกุศลขั้นสูงจนได้ซึ่ง มรรค ผล นิพพาน ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิจิตรงานนิรณันในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรมเพื่อละวิจิตรงานนิรณัน
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิธีการปฏิบัติเพื่อละวิจิตรงานนิรณันในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ วิจิตรงานนิรณันในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมีลักษณะเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ หลักธรรมเพื่อละวิจิตรงานนิรณัน มีลักษณะเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ การปฏิบัติเพื่อละวิจิตรงานนิรณันในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมีลักษณะการละเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร โดยใช้วิธีการค้นคว้าเอกสาร (Documentary Research) เพื่อมุ่งเน้นประเด็นเนื้อหาของวิจิตรงานนิรณัน หลักธรรมเพื่อละ

^๒ ฐานายละเอียดใน วิ.จุ.อ. (ไทย) ๗/๒/-/๔๙๙.

วิจิตรนิพนธ์ และวิธีการปฏิบัติเพื่อละวิจิตรนิพนธ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท โดยอาศัยข้อมูลในพระไตรปิฎก ๒ ฉบับ คือพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เนื่องในมหามงคลสมัยฉลองราชสมบัติ ๕๐ ปีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมายุ ๕ รอบของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ พระไตรปิฎกและอรรถกถา(เฉพาะอรรถกถา) แปล ๙๑ เล่ม ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัยพ.ศ. ๒๕๕๓อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส หนังสือ ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาวิจิตรนิพนธ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท หลักธรรมเพื่อละวิจิตรนิพนธ์ วิธีการปฏิบัติเพื่อละวิจิตรนิพนธ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ในพระไตรปิฎก เช่น พระสูตรตันตปิฎก (เล่มที่ ๑๐) ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาสติปัฏฐานสูตร หมวดนิวรรณ์ และ พระสูตรตันตปิฎก (เล่มที่ ๑๒) มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก มูลปริยาयरรรค มหาสติปัฏฐานสูตร หมวดนิวรรณ์ อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส วิสุทธิมรรค รวมทั้งเอกสารงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านการศึกษา

ศึกษาวิธีละวิจิตรนิพนธ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท จากตำราคำสอนของครูอาจารย์ต่าง ๆ เช่น พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ตำราวิปัสสนากรรมฐาน ของพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิป.ธ.๙) เป็นต้นแล้วนำข้อมูลจากการศึกษามาเรียบเรียงตรวจสอบความถูกต้องและบรรยายเชิงพรรณนาต่อไป

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ วิธีการละ หมายถึงปหาน๕คือ ตทังคปหาน วิกขัมภนปหาน สมุจเฉทปหาน ปฏิปัสสัทธิปหาน นิสสรณปหาน การละย่อมมีด้วยวิปัสสนาญาณ มีนามรูปปริจเฉทญาณเป็นต้น ดูจกการกำจัดความมืด ย่อมมีได้เพราะแสงสว่างแห่งประทีปฉนั้น

๑.๕.๒ วิธีการปฏิบัติเพื่อละวิจิตรนิพนธ์ หมายถึงการนำหลักสติปัฏฐาน ๔ หรือการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา มาเป็นแนวทางการละวิจิตรนิพนธ์

๑.๕.๓ วิจิกิจฉา หมายถึงความล่งเลงสัย เคลือบแคลง กังขา ในพระรัตนตรัย ในสิกขาบท ในปัจจุสมุปปาท เรียกว่าวิจิกิจฉาเมื่อเกิดขึ้นจะส่งผลเชิงลบแก่จิต อุปมาเสมือนดังเดินทางไกลพบทางสองแพร่งที่ไม่คุ้นเคย

๑.๕.๔ วิจิกิจฉานิรณ หมายถึงนิรณ คือธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี^๓ เป็นธรรมที่กั้นศักยภาพของจิตไม่ให้บำเพ็ญกุศลขั้นสูง คือ ฌาน วิปัสสนา มรรค ผล และนิพพาน

๑.๕.๕ วิปัสสนาภาวนา หมายถึงความเห็นแจ้ง เห็นตรงตามความเป็นจริงของรูปนามที่ปรากฏเฉพาะหน้า (ปัจจุบันอารมณ์)

๑.๕.๖ มรรค หมายถึงทาง หรือหนทาง โดยองค์ประกอบได้แก่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หรือเรียกว่า อริยะอัฐมรรค ชื่อแห่ง โลกุตตรธรรมคู่กับผล

๑.๕.๗ ผล หมายถึงสิ่งที่เกิดจากเหตุอันชื่อแห่งโลกุตตรธรรมคู่กับมรรค และเป็นผลแห่งมรรค

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิถีละวิจิกิจฉานิรณในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ในครั้งนี้ยังไม่พบรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรง แต่มีผู้วิจัยได้ทำรายงานในประเด็นที่เกี่ยวข้องต่างๆ รายงานตาม ลำดับจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา วิสุทธิมรรค ตำราวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยมีข้อความปรากฏ คือ

๑.๖.๑ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑. คัมภีร์พระไตรปิฎก(เล่มที่ ๑๐) ที่มณีกายมหาวรรคมหาสติปัฏฐานสูตร ข้ออัมมานุปัสสนา หมวดนิรณและพระสูตรต้นปิฎก(เล่มที่๑๒)มัชฌิมนิกายมูลปณณาสก มุล-ปริยาयरค มหาสติปัฏฐานสูตร อัมมานุปัสสนา หมวดนิรณ มีคำอธิบายว่าภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่อย่างใดคือภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายคือ นิรณ ๕ อยู่ คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อวิจิกิจฉา(ความล่งเลงสัย)ภายในมีอยู่ก็รู้ชัดว่าวิจิกิจฉาภายในของเรามีอยู่หรือเมื่อวิจิกิจฉาภายในไม่มีอยู่ก็รู้ชัดว่า“วิจิกิจฉาภายในของเราไม่มีอยู่”การ

^๓ดูรายละเอียดใน อ.ง.นวก. (ไทย) ๒๓/๖๔/๕๔๙.

เกิดขึ้นแห่งวิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิดขึ้นมีได้ด้วยเหตุใดก็รู้ชัดเหตุนั้น การละวิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้วมีได้ด้วยเหตุใดก็รู้ชัดเหตุนั้น และวิจิกิจฉาที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยเหตุใดก็รู้ชัดเหตุนั้น^๔

๒. คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก(เล่มที่๓๑)ขุททกนิกายปฏิสัมภิตามรรคยัคคัถวรรค ปฏิสัมภิตากถา ปัญญาวรรค สติปัฏฐานกถาวาระว่าด้วยสติปัฏฐาน มีคำอธิบายว่าภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่อย่างไร คือภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เว้นกาย เว้นเวทนา เว้นจิตแล้วพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลายที่เหลือจากนั้นโดยความไม่เที่ยงไม่พิจารณาเห็นโดยความเที่ยง พิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกขไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นสุขพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นอตัยย่อมเบื่อหน่ายไม่ยินดียอมคลายกำหนดไม่กำหนดยอมทำราคะให้ดับไม่ให้เกิด ย่อมสละคืนไม่ยึดถือเมื่อพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยงย่อมละนิจจะสัญญาได้เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกขย่อมละสุขสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตาย่อมละอัตสัญญาได้ เมื่อเบื่อหน่ายยอมละนั้นก็ได้ เมื่อคลายกำหนดย่อมละราคะได้ เมื่อทำราคะให้ดับย่อมละสมุทัยได้เมื่อสละคืนยอมละอาทานะได้ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลายด้วยอาการ๗ อย่างนี้ ธรรมทั้งหลายย่อมปรากฏ^๕

๓. คัมภีร์อรรถกถาพระสุตตันตปิฎกมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปัฏญสูทนี ภาค๑ มีคำอธิบายว่าในธรรมทั้งหลายซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งวิจิกิจฉาย่อมเกิดขึ้นได้ด้วยโยนิโสมนสิการที่ชื่อว่าธรรมเป็นที่ตั้งแห่งวิจิกิจฉาได้แก่วิจิกิจฉานั้นเอง เพราะเป็นเหตุแห่งความสงสัยแล้วๆ เล่าๆ เมื่อพระโยคาวจรทำโยนิโสมนสิการให้เป็นไปมาครั้งในความสงสัยนั้น วิจิกิจฉาย่อมเกิดขึ้น เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า“ภิกษุทั้งหลายธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งวิจิกิจฉามีอยู่ การทำมนสิการโดยไม่แยบคายในธรรมเหล่านั้นให้มากมีอยู่ นี่เป็นอาหารที่ทำวิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นหรือทำวิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น”^๖

๔. คัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายว่าในอานิสงส์ทั้งหลายนั้นการทำลายกิเลสต่างๆ ใดๆ โดยความเป็นสักกายทิฐิเป็นต้นที่กล่าวมาแล้วตั้งแต่นามรูปปริจเฉทญาณ(ญาณกำหนดรู้นามรูป) ข้อนี้พึงทราบว่าเป็นอานิสงส์ของปัญญากาวนาฝ่ายโลกีย์ การทำลายกิเลสต่างๆ ใดๆ โดยความเป็นนิรณันเป็นต้นในขณะ(บรรล)อริยมรรคที่กล่าวมาแล้วนี้พึงทราบมีคำอธิบายว่าเป็นอานิสงส์ของปัญญากาวนา ฝ่ายโลกุตระ^๗

^๔ ดุรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๒/๓๑๗.

^๕ ดุรายละเอียดใน ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๔/๕๕๕.

^๖ ดุรายละเอียดใน ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๔๒๖.

^๗ พระพุทธโสมะเถระรณนา.คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๘, หน้า ๑๑๘๓.

๑.๖.๒ ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนา

๑. พระพุทธโฆสะจารย์ ได้ให้ทัศนะเรื่องวิจิกิจจาไว้ใน“วิสุทธิมรรคปกรณ์”ภาค ๓ว่า“วิจิกิจจา”ความแนใจปราศจากไปเพราะเหตุนั้นจึงชื่อว่าวิจิกิจจาวิจิกิจจานั้นมีความสงสัยเป็นลักษณะ มีความอ่อนไหว เป็นรส มีความไม่ชี้ขาด เป็น ปัจจุปัฏฐาน อีกอย่างหนึ่ง มีอันถือเอาหลายอย่าง เป็น ปัจจุปัฏฐาน มีการกระทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายเพราะความสงสัยเป็นปทัฏฐาน วิจิกิจจานี้พึงเห็นว่าเป็นการกระทำอันตรายแก่การปฏิบัติ^๙

๒. พระพุทธทศตเถระได้ให้ทัศนะเรื่องวิจิกิจจาไว้ในหนังสือ“อภิธัมมวาทาร”ว่าวิคตา จิกิจจาทิ วิจิกิจจา.สภาวะวิจิจนโต เอตาย กิจจติ กิลมตติ วิจิกิจจา“วิจิกิจจา คือ สภาวะปราศจากการแก้ไข อีกนัยหนึ่งวิจิกิจจา คือสภาวะที่ทำให้ผู้ใคร่ครวญสภาวะธรรมลำบากใจ”คำว่าสภาวะรักษาด้วยปัญญาไม่ได้=วิคตาสภาวะเอตยติ วิจิกิจจา(วิ ศัพท์+จิกิจจา ศัพท์ปัญหมี-ตปฺปฺริสสมาส)สภาวะทำให้ผู้ใคร่ครวญสภาวะธรรมลำบากใจ=วิจิจนกิจจา วิจิกิจจา(วิจิจน ศัพท์+กิจจา ศัพท์ทุตยัตตปฺปฺริสสมาส) วิจิกิจจา มีวิเสสลักษณะ หรือลักษณะที่ติดๆ คือมีสภาพสงสัย มีหน้าที่หวั่นไหว (ในอารมณ์) มีการตัดสินใจไม่ได้ เป็นผล มีความไม่ใส่ใจโดยแยบคาย เป็นเหตุใกล้^๙

๓. พระธัมมปาละมหาเถระ ได้ให้ทัศนะเรื่องวิจิกิจจา ไว้ในหนังสือ “ปรมัตถ-มัชฌิมสูตรวิสุทธิมคคมหาฎีกา” ว่าวิจิกิจจาชื่อว่า ความสงสัย มีความหมายว่าเป็นไปด้วยอำนาจความกระสับกระส่าย โดยนัยมีอาทิว่า เป็นอย่างนี้หรือ มิใช่หรือ? วิจิกิจจามี วิเสสลักษณะ หรือลักษณะที่ติดๆ คือ มีความอ่อนไหว เป็นรส คือ มีความไวแห่งจิตในอารมณ์ต่างๆเป็นกิจวิจิกิจจาย่อมยังความไม่ชี้ขาด คือความสงสัยเป็นสองแพร่งให้เข้าไปตั้งไว้เฉพาะเพราะเหตุนั้นจึงชื่อว่ามีความไม่ชี้ขาดเป็นปัจจุปัฏฐาน วิจิกิจจาย่อมเข้าไปตั้งไว้เฉพาะ เป็นอาการถือเอาสภาวะต่างๆ ในอารมณ์ซึ่งมีหลายอย่างเพราะเหตุนั้นจึงชื่อว่ามีอันถือเอาหลายอย่างเป็น ปัจจุปัฏฐาน^{๑๐}

๔. พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ) ได้ให้ทัศนะเรื่องหลักการปฏิบัติวิปัสสนาไว้ในหนังสือ“วิปัสสนากรรมฐาน”ว่าผู้ปฏิบัติกำหนดวิปัสสนากรรมฐาน โดยเอานิ वर्ณข้อใดข้อหนึ่งเป็นอารมณ์ เช่นวิจิกิจจาเป็นตัวอย่างเมื่อวิจิกิจจาเกิดขึ้นก็ภาวนาว่า“สงสัยหนอ”ๆดังนี้

^๙ พระพุทธโฆสะจารย์, วิสุทธิมคคปกรณ์, แปลโดย อาจารย์สิริ เพ็ชรไชย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๖๔.

^๙ พระพุทธทศตเถระ, อภิธัมมวาทาร, แปลโดย พระคันธสาราภังค์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๘๐-๘๑.

^{๑๐} พระธัมมปาละมหาเถระ, ปรมัตถมัชฌิมสูตร วิสุทธิมคคมหาฎีกา, แปลโดย อาจารย์สิริ เพ็ชรไชย หน้า ๑๑๖-๑๑๗.

ขณะนั้นใช้สติปกองไปที่หทัยวัตถุ วิจิกิจจจะหายไปทันทีที่สติที่กำหนดนั้น โดยองค์ธรรมได้แก่มหากุศล ถ้าตายลงไปในขณะที่มีกำลังมีมหากุศลอยู่นั้นไปได้ ๒ ทาง คือ ไปมนุษย์ กับไปสวรรค์^{๑๑}

๕. พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ได้ให้ทัศนะเรื่องวิจิกิจจไว้ในหนังสือ “มหาสติปัฏฐานสูตร” มีคำอธิบายว่าการใส่ใจโดยไม่แยกคายในพระพุทธรูปเป็นต้น ว่าเป็นสภาวะที่น่าสงสัย คือความพอใจในความสงสัยนั่นเอง ในขณะที่นั้นพึงกำหนดรู้ โยนิโสมนสิการนั้นว่า “รู้หนอ” โดยรู้ว่ามีสภาวะธรรมอย่างนี้ปรากฏขึ้นในจิต โยนิโสมนสิการ เป็นการใส่ใจโดยไม่แยกคายด้วยการเจริญสติระลึกรู้สภาวะธรรมปัจจุบัน เมื่อสติเกิดร่วมกับกุศลจิต และดำเนินไปด้วยกัน ความลังเลสงสัยย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ แม้ในขณะที่นักปฏิบัติเกิดความสงสัย ควรกำหนดว่า “สงสัยหนอ” การกำหนดรู้เช่นนี้เป็นการละความสงสัยที่ปรากฏในขณะนั้นด้วย โยนิโสมนสิการคือวิปัสสนา^{๑๒}

๖. พระมหาชินวัณนจกกวโร ได้ให้ทัศนะเรื่องวิจิกิจจไว้ในหนังสือจิตปริมัตถ์ว่าวิจิกิจจเป็นสภาวะของจิตประเภทโมหมูลจิต เป็นจิตที่มีสภาพหลงไปจากเหตุผลตามความเป็นจริง หรือหลงไปจากอุปนามตามความเป็นจริงมีชื่อเรียกว่าอุปาทานจิตวิจิกิจจสัมปยุตตังแปลความว่าจิตที่เกิดขึ้นพร้อมด้วยความเฉยๆ ประกอบด้วยความสงสัย โมหมูลจิตเป็นสภาพนามธรรมที่เป็นสังขารธรรม คือเป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้นโดยมีเหตุปัจจัยปรุงแต่งและเป็นไปตามสภาพของเหตุปัจจัยนั้นๆ ด้วยเหตุนี้ โมหมูลจิต จึงมีคุณสมบัติที่เรียกว่าวิเสสลักษณะ หรือลักษณะที่จำเพาะปรากฏข้อความว่า (๑) มีความไม่รู้ในอริยสัจเป็นต้นเป็นลักษณะ (๒) มีการปกปิดสภาวะของอารมณ์ไว้ เป็นกิจ (๓) มีความมืดมน เป็นอาการปรากฏ (๔) มีการไม่ไตร่ตรองพิจารณาอารมณ์นั้นๆ โดยอุบายแยกคาย เป็นเหตุใกล้ให้เกิด^{๑๓}

๗. พระมหาประเสริฐมนตเสวี (พรหมจันทร์) ได้ให้ทัศนะเรื่องวิจิกิจจไว้ในหนังสือ “คู่มือวิปัสสนาจารย์” ว่านิรณธรรม ๕ ธรรมเป็นเครื่องกั้นหรือห้ามไม่ให้บรรลุนิรณธรรมเป็นต้น ซึ่งมีสภาวะธรรมดังนี้ (๑) กามฉันทนิรณธรรม ได้แก่ ความพอใจในกามคุณอารมณ์ (๒) พยาบาทนิรณธรรม ได้แก่ การผูกพยาบาท จ้องล้างจ้องผลาญผู้อื่น (๓) ถีนมิทธนิรณธรรม ได้แก่ การมีอาการหดหู่และท้อถอยต่ออารมณ์ (ง่วงเหงาหาวนอน) (๔) อุทธัจจกุกกุกจนิรณธรรม ได้แก่ ความฟุ้งซ่านและรำคาญ

^{๑๑} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), วิปัสสนากรรมฐาน, หน้า ๙๓๑.

^{๑๒} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร, แปลโดย พระคันธธราภิวังศ์, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๓๐๗.

^{๑๓} พระมหาชินวัณนจกกวโรเรียบเรียง, “จิตโดยพิสดาร” ๑๒๑, (กรุงเทพมหานคร: จารุชาการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔๕-๑๔๗.

ในอารมณ์ (ใจตั้งอยู่ไม่ได้) ๕. วิจิกิจฉานิวรณ์ คือธรรมเป็นเครื่องกั้นไม่ให้บรรลุธรรมได้แก่ความ
ลังเลสงสัยลังเลใจในสิ่งที่ควรเชื่อ (มีพระรัตนตรัย) เป็นต้น^{๑๔}

๑.๖.๓ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑. พระมหาวชิรากร วชิรญาณเมธี (จันทะเกตุ) ศึกษา “เรื่องนิวรณ์ใน
พระพุทธศาสนา” พบว่านิวรณ์เป็นเรื่องล้าลึก แต่ก็เป็นเรื่องที่ศึกษาเข้าใจได้ แต่การกำจัดนิวรณ์
จำเป็นต้องลงสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง หลักธรรมที่จะเอาชนะนิวรณ์ได้คือข้อปฏิบัติที่เป็นคู่ปรับกัน
ได้แก่ องค์มาน ๕ คือ วิทก วิจาร ปิติ สุข เอกคคตา ส่วนหลักธรรมที่จะเป็นกำลังสนับสนุนหรือ
เครื่องมือที่จะเอาชนะนิวรณ์ คือพละธรรม ๕ ประการ คือศรัทธา ความเชื่อ วิริยะ ความเพียร สติ
ความระลึกได้ สมาธิ ความตั้งใจมั่น และปัญญา ความรอบรู้^{๑๕}

๒. พระมหาวิเชียร โชติธมฺโม (จันทะมัน) ศึกษาเรื่อง “สภาวะของนิวรณ์ในวัมมิก
สูตร” พบว่า นิวรณ์ ๕ คือ กามฉันทนิวรณ์ เป็นต้น นิวรณ์เหล่านี้เป็นหลักธรรมที่กั้นไม่ให้บรรลุ
ความดีเป็นธรรมในอัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานอันเป็นหลักการเจริญวิปัสสนาสติปัฏฐาน ๔ มีหลักใน
การกำหนดคือเมื่อนิวรณ์ทั้ง ๕ เกิดขึ้นต้องมีสติตั้งมั่นกำหนดในนิวรณ์นั้นให้รู้ชัดการเกิด-ดับของ
นิวรณ์ผู้ปฏิบัติใช้หลักโยนิโสมนสิการมีสติกำหนดรู้นิวรณ์ทั้ง ๕ เป็นการรู้สภาวะธรรมของรูปนามเป็น
ปัจจุบันอารมณ์ผู้ปฏิบัติจะเห็นการเกิด-ดับโดยความเป็นไตรลักษณ์ด้วยวิปัสสนาญาณ^{๑๖}

๓. พระมหาสมพงษ์ ภาทจาโร (ปัตถามา) ศึกษา “เรื่องวิเคราะหนิวรณ์ ๕ อัน
เป็นอัมมารมณของวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณีปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”

^{๑๔} พระมหาประเสริฐ มนต์เสวี, (พรหมจันทร์) **คู่มือวิปัสสนาจารย์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร:
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
, ๒๕๕๔), หน้า ๒๖๓-๒๖๔.

^{๑๕} พระมหาวชิรากรวชิรญาณเมธี (จันทะเกตุ) “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องนิวรณ์ในพระพุทธศาสนา”
วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๘, หน้าบทคัดย่อ.

^{๑๖} พระมหาวิเชียร โชติธมฺโม, “ศึกษาสภาวะนิวรณ์ในวัมมิกสูตร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร-
มหาบัณฑิต**, สาขาวิปัสสนาภาวนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า
บทคัดย่อ.

พบว่านิวรรณ์ ๕ ตามทฤษฎีนั้นกล่าวไว้อย่างชัดเจนในคัมภีร์มหาสติปัฏฐานสูตร เมื่อสติมีกำลังมาก สามารถตามระลึกรู้รูปนามโดยความเป็นไตรลักษณ์ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติตามความเป็นจริง^{๑๗}

๔. นางราตรี ศรีเวียง ศึกษาเรื่อง “ศึกษากิเลสและวิธีปฏิบัติเพื่อขจัดกิเลสในพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่ากิเลส มีความหมายว่าเป็นสิ่งมัวหมองเป็นอุปกิเลสทำให้ไม่สง่าไม่ผ่องใส ไม่บริสุทธิ์ เป็นทาสแห่งตัณหา ถูกตัณหาชักนำให้อัตภาพหยาบเจริญเติบโต ยินดีเกิดใหม่ เพราะเป็นอกุศลเจตสิกที่เป็นเครื่องนำสรรพสัตว์ให้เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏตามนัยพระอภิธรรมสภาวธรรมที่เป็นกิเลสคือโลภะโทสะ โมหะ มานะทิฏฐิ วิจิกิจฉาถีนมิทธะ อุทธัจจะอหิริกะอนัตตปปะ ในคัมภีร์วิภังค์ อธิบายว่าสาเหตุแห่งทุกข์ว่าเป็นแก่นของกิเลส หรืออีกนัยหนึ่ง ตัณหากิเลส และสภาวธรรมที่เป็นกุศลที่เหลือเรียกว่า ทุกข์สมุทัย กิเลสล้วนตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์^{๑๘}

๕. พิชญ์พิมล กานดารักษ์ ศึกษาเรื่อง “วิจิกิจฉาปัญหาและทางออกที่เกี่ยวข้องกับความหลุดพ้น” พบว่าวิจิกิจฉาเป็นความสงสัย ๘ ประการ คือสงสัยในพระพุทเจ้าเป็นต้น สาเหตุเกิดวิจิกิจฉาคือ อโยนิโสมนสิการ อวิชชา มิจฉาทิฏฐิ วิธีละวิจิกิจฉาคือ ศรัทธามั่นคง พิจารณาโดยแยบคาย มีกัลยาณมิตร พัฒนาดนให้ชำนาญการปฏิบัติเพื่อละวิจิกิจฉาด้วยกรรมฐาน คือจตุธาตววัฏฐาน ธรรมานุสสนาสติปัฏฐาน อานาปานสติ ปฏิบัติเพื่อละวิจิกิจฉา คือ รักษาศีลให้บริสุทธิ์ปฏิบัติสมณะจนได้มาน ปฏิบัติวิปัสสนาจนได้กังขาวิตรณวิสุทธิญาณ แต่ไม่หลุดพ้น ต้องปฏิบัติถึงมรรคญาณ ละได้โดยเด็ดขาด^{๑๙}

๖. นางสรภัส พันธุนนท์ ศึกษาเรื่อง “ศึกษานิวรรณ์เฉพาะกรณี ถีนมิทธะในการปฏิบัติวิปัสสนากาวนา” พบว่าถีนมิทธะจัดเป็นธรรมหมวดหนึ่ง ในนิวรรณ์ธรรมซึ่งมีลักษณะปิดกั้นไม่ให้กุศลเกิด ถีนมิทธะ มีความหมายว่าความหดหู่เคลิบเคลิ้มเชื่องซึมการทอดลอยจากอารมณ์โดยมีองค์ธรรม คือโมหเจตสิก เป็นโมหเหตุ ซึ่งมีความไม่อดสาหะ เป็นลักษณะ มีการทำลายความเพียร

^{๑๗} พระมหาสมพงษ์ ภาทจาโร (ปัตถามา), “ศึกษาวิเคราะห์นิวรรณ์ ๕ อันเป็นธรรมมารมณ์ของวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนา ๗ เดือน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิปัสสนากาวนา, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๘} นางราตรี ศรีเวียง “ศึกษากิเลสและวิธีปฏิบัติเพื่อขจัดกิเลสในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิปัสสนากาวนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๙} พิชญ์พิมล กานดารักษ์, “วิจิกิจฉา ปัญหาและทางออกที่เกี่ยวข้องกับความหลุดพ้น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพุทธศาสนศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า (ก).

เป็นหน้าที่ มีความท้อถอย เป็นผลปรากฏ และมีอารมณ์โดยอุบายไม่แยบคาย เป็นเหตุใกล้ให้เกิด ถีนมิทธะ^{๒๐}

จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรมหรือรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ไม่มีงานวิจัยที่เกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติเพื่อละวิจิกิจฉานิวนรณในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทโดยตรง จึงทำให้ผู้ศึกษากำหนดประเด็นการศึกษาจากรายงานการวิจัยในเรื่องของวิจิกิจฉานิวนรณและประเภทของวิจิกิจฉานิวนรณต่างๆ โดยได้นำวิทยานิพนธ์หรือบทความที่มีอยู่แล้วไปกำหนดประเด็นการศึกษาเพื่อนำไปวิเคราะห์ในการศึกษาหลักการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ศึกษาวิธีละวิจิกิจฉานิวนรณในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทนี้ เป็นการศึกษาวิจัยงานเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติวิปัสสนาและวิธีละวิจิกิจฉานิวนรณโดยปรากฏข้อความดังนี้

๑.๗.๑ ขั้นตอนการศึกษาหาข้อมูล

๑. ศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) โดยศึกษารวบรวมข้อมูลวิธีละวิจิกิจฉานจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๓ คัมภีร์อรรถกถา (๙๑ เล่ม) ฎีกา ปกรณ์วิเสสตำราวิชาการ ทั้งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. ศึกษาเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยศึกษารวบรวมข้อมูลวิธีการปฏิบัติเพื่อละวิจิกิจฉานจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท คือหนังสือ ตำราวิชาการบทความ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๒ ขั้นตอนการประมวลผลที่เกี่ยวข้อง

นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้ามาประมวลผลนำเสนอบรรยายเชิงพรรณนาและตรวจสอบความถูกต้องโดยอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และเสนอผลงานต่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้อง แก้ไข ปรับปรุง ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญด้านวิปัสสนาภาวนา

๑.๗.๓ ขั้นตอนสรุปผล

^{๒๐}นางสรภัส พันธ์นันทน์, “ศึกษานิพนธ์เฉพาะกรณี ถีนมิทธะในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิปัสสนาภาวนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

นำข้อมูลที่ผ่านมาผู้เชี่ยวชาญ ตรวจสอบ ปรับปรุง แก้ไข ความถูกต้องและความสมบูรณ์
ของเนื้อหา เรียบเรียง บรรยายเชิงพรรณนา นำเสนอเป็นวิทยานิพนธ์

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบวิถีกิจจานิวัตรในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบหลักธรรมเพื่อละวิถีกิจจานิวัตร
- ๑.๘.๓ ทำให้ทราบวิธีการปฏิบัติเพื่อละวิถีกิจจานิวัตรในพุทธศาสนาเถรวาท